

ПРВИ СРПСКИ ПСИХИЈАТРИ

Срђан МИЛОВАНОВИЋ

Институт за психијатрију, Клинички центар Србије, Београд

КРАТАК САДРЖАЈ

Утемељивачи савремене српске психијатрије, др Лаза К. Лазаревић, др Младен Јанковић, др Јован Данић, др Војислав – Млађи Суботић и др Душан Стојимировић, потекли су из прве српске психијатријске болнице, Дома за с ума сишавше, основане 1861. године на Губеревцу у Београду. Прва клиника за душевне и живчане болести радила је у оквиру Душевне болнице на Губеревцу, у којој је као асистент радио и др Владимир Ф. Вујић. Први предавачи на Универзитету у Београду били су: др Лаза Станојевић, др Владимир Вујић, др Урош Јекић, др Јован Ристић. Они су активно заступали менталнохигијенска становишта, својим радом су унапређивали стање у психијатрији, и, уопште, били су носиоци напретка и хуманизације струке.

Кључне речи: Србија; психијатрија; психијатри

УВОД

Психијатрија је област медицине која изучава узроке, облике и начине лечења душевних поремећаја. Позната као стара вештина, а млада наука [1], настала је крајем XVIII века.

Институционални смештај ментално оболелих крајем XVIII и почетком XIX века подразумевао је злоупотребу, занемаривање и везивање оболелих. Исхрана и одећа биле су оскудне. Раскид са таквом праксом наступа 1793. године, за време Француске револуције, када је Филип Пинел (1745-1826) у болници Бисетр (*Bicetre*) у Паризу ослободио педесет затворених, ланцима окованих душевних болесника. Тај реформаторски настројен, револуционарни догађај означио је рођење психијатријске струке и зачетак научне етапе у њеној историји. Даљи је развитак научне психијатрије био веома скоковит и углавном се одвијао у зависности од достигнућа француских и немачких аутора.

ДОКТОРОВА КУЛА

Питање збрињавања душевних болесника у Србији, актуелизовано у другој деценији XVIII века, добија свој коначан одговор 1861. године, када је њиховом смештају намењена такозвана Докторова кула, зграда на западном Врачару (у насељу Губеревац).

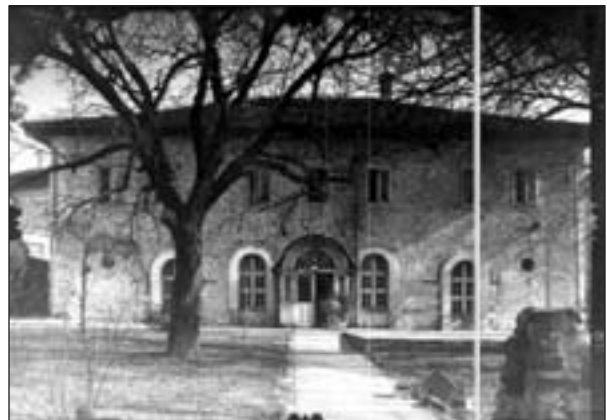
Докторову кулу 1824. године подигао је, са намером да у њој станује, др Вито Ромита, пореклом Италијан. Он је у Београд дошао априла 1823. године и ступио у службу најпре као лекар београдског везира. Исте године од везира на поклон добија велики плац површине шест и по хектара, смештен „на доглед потпуно ненасељеном месту које се налазило на половини пута између Београда и Топчидера”, на којем ће, подигавши кућу, засадити и воћњак. Одговарајући на питања Београђана о разлозима због којих је кућу изградио на десном брегу Мокролушког потока, поприлично удаљеном од вароши, др Ромита је одговорио: „Биће ово некад средина Београда.” [19].

Др Ромиту је кнез Милош 1824. године запослио као свога личног лекара. Након Италијановог одласка из Београда, три године после, у кући су стано-

вали његова жена, ћерка и зет, др Бартоломео Куниберт. Дана 8. октобра 1832. године докторова жена и ћерка пишу кнезу Милошу: „Тако названу Кулу докторову, иначе кућу коју је мој покојни муж оградио, насадивши око ње и виноград, ни ја, ни моја кћи, а ни зет мој нисмо у стању више држати. Ми је сви, единодушно Вашој светлости предајемо као ствар, која тек Вашој светлости од потребе бити може” [2].

Архитектонски, Докторова кула у себи сједињује особине куле, конака и палате. Она је данас важан културноисторијски споменик и спада међу прве веће објекте грађене у Србији после устанка (Слика 1).

Декрет који су потписали књаз Михаило, председник Совјета, министар унутрашњих дела и главни секретар Совјета 3. марта 1861. године дефинише устројство Дома за с ума сишавше. У њему стоји да ће се у Дому чувати и лечити „с ума сишавши” из целе Србије. Општим правилима ове институције било је прописано: 1) „колико ће се и каква лица у ово заведеније примати, и како ће издржавати у њему”; затим регуле 2) „о примању болесника у Дом за с ума сишавше и о отпуштању из истог”; 3) о дужностима свештеника; 4) „о правима и дужностима управитеља, уједно и лекара, лекарског помоћника и економа”; 5) „о подизању фонда за с ума сишавше”; 6) о набављању лекова. Овај указ састојао се од укупно 37 чланова [3]. Први болесник примљен је у Дом 26. августа 1861. године. Дом 30. марта 1881. године, по

СЛИКА 1. Докторова кула.
FIGURE 1. Doctor's tower.

у свајању новог закона о уређењу санитарске делатности, донетог на иницијативу др Владана Ђорђевића, прераста у Болницу за душевне болести. На тај начин се ова болница нашла међу првим установама основаним у Србији.

Упоредо са настанком болница напушта се дотадашња пракса лечења душевних болесника по манастирима и њиховог одвођења видарима и врачарама. Први психијатријски документ на српском језику је текст др Аћима Медовића „Спорне душевне болести”, поглавље у уџбенику „Судска медицина”, штампаном ћириличним писмом 1866. године у државној штампарији у Београду.

Ондашње стање српске психијатрије најсликовитије су приказали Вук Караџић и историчар Тихомир Ђорђевић. Од Вука нам је остао следећи опис: „Оне који душевно болују носе у манастире, посебно згрануте, који бјесне, које онда калуђери вежу ланцима и немилосрдно туку док не кажу име ђавола који је у њих ушао”. Сведочанства Тихомира Ђорђевића од претходних много не одступају: „У апсану се затварају умоболници да би оздравили. Доводе их везаних руку и ногу. Један синџир је разапет у апсани ниско и прикован крајевима за чврсте греде. На средини је алка која се умоболноме, пошто је положен на земљу, метне око врата и катанцем закључа. Такво 'лечење' траје док болесник не оздрави. Ако је немирна туку га док се не смири (...).”

Болница за душевне болести била је својеврстан расадник стручног кадра који је психијатријско знање раширио по другим српским болницама тог типа (Ковин, Поповача, Топоница), а са ње је потекао и захтев за оснивањем прве клинике за живчане и душевне болести Медицинског факултета Универзитета у Београду, основане 10. октобра 1923. године [3]. Војно одељење за живчане и душевне болести формирано је 1932, две године по установљењу Главне војне болнице [4].

Управници Болнице у првих тридесет година њеног рада били су: др Флоријан Бирг (1861-1863), др Васа Тодоровић (1863-1864), др Младен Јанковић (1865-1881), др Ђорђе Илинковски (1881-1885), др Јован Данић (1886-1889) и др Милан Васић [20].

ДР ЛАЗА К. ЛАЗАРЕВИЋ

Разуме се да су појединци заслужни за побољшан третман душевно оболелих били првенствено из редова особља наведених психијатријских установа. Али, сем њих, српско лекарство изнедрило је још једну знамениту фигуру тога доба – др Лазара К. Лазаревића (1851-1891), лекара, писца и научника са психијатријско-психолошким педигреом (Слика 2). Он је заслужан за развој српске инфектологије, интерне медицине, јавног здравља [6], а сматра се и утемељивачем наше неурологије и геријатрије [5]. Карактер су му красили зрелост, стабилност, достојанство у држању и морална чистота, а једнодеценијски медицински рад напредњачко визионарство и истраживачка смелост. Био је љути противник сваке лекарске рекламе, јавне хвале у штампи и у то време честог новинарског и апотекарског надрилекарства. С

друге стране, био је присталица психосоматског приступа у медицини. Иако преминуо у стваралачком зениту, објавио је 78 стручно-научних медицинских радова из домена инфективних болести, интерне медицине, неурологије, јавног здравља, акушерства и гинекологије, хирургије, токсикологије, офталмологије, судске медицине и паразитологије. За само једанаест година лекарског рада бавио се разнородним методским јединицама из области целокупног лекарства и научним открићима из области неурологије [7-9]. Пре објављивања своје стручне радове је по правилу излагао на седницама Српског лекарског друштва.

У раду др Лазара Лазаревића наилази се и на психијатријску казуистику. Др Јован Вељковић, дугогодишњи управник болнице „Др Лаза Лазаревић”, пише: „Из периода од осам година у коме се региструју сведошце са потписом др Лазе Лазаревића (1880-1887), болница располаже са 156 историја болести, при чему је Лазар К. Лазаревић био потписник уверења за 50 хоспитализованих болесника чије су историје биле сачуване. Учесталост пријема у болницу била је ниска. У периоду од 1861. до 1874. године примљено је само 183 лица или просечно 13 лица годишње”. Из наведеног се да закључити да је Лаза К. Лазаревић опсервирао готово трећину хоспитализованих психијатријских болесника. Пошто у то време у Србији није било школованих психијатара, а душевну болницу у Београду је, једину те врсте, водио лекар опште праксе и штапски хирург др Флоријан Бирг, с правом се може претпоставити да је Лазаревић био лекар који је тада имао најшире и најбројније контакте са душевно оболелом популацијом Србије.

ДР МЛАДЕН ЈАНКОВИЋ

Указом са највишег државног положаја 1865. године је за управитеља и лекара Дома за с ума сишавше постављен је др Младен Јанковић (Слика 3), дотадашњи физикус Крагујевачког округа. Након тога што је санитарска управа увидела је да овај посао не може обављати лекар без стручне спреме, др Јанковић је послат на тромесечно стручно усавршавање у Немачку, преваходно у циљу упознавања са тамошњим уређењем душевних болница и стицања психијатријских знања, која се у то време развијају под утицајем др Вилхелма Гризингера. Изузетним занимањем за ову област и ванредним залагањима др Јанковић је убрзо достигао висок ниво стручности и развијених организацијских способности, што се недуго по његовом повратку одразило тиме што је уређење службе и начине лечење прилагодио савременим европским стандардима. Из болнице је уклонио сва средства којима се спроводе насиље и принуда (камџију, троструки бич, „насилну столицу”, појас за везивање). У употреби је задржана кошуља за везивање, чија је примена дозвољавана само у најтежим случајевима. Др Младен Јанковић је пуних 16 година остао на месту управника болнице. Треба напоменути да је др Јанковић упоредо са дужностима управника најчешће сам обављао и лекарске послове. Био је један од оснивача Српског лекарског друштва.

ДР ЈОВАН ДАНИЋ

Др Јован Данић (1847-1924) је постављен за управника Душевне болнице „Губеревац” 1886. године (Слика 4). Овај великан наше медицине је први српски психијатар специјалиста и, са преко 200 штампаних чланака, утемељивач судскомедицинске и психијатријске литературе. Матурирао је у Београду 1869. године, медицински факултет завршио у Цириху и Вирицбургу, а медицински рад је као лекар приватне праксе започео у Београду. Крајем 1889. године изабран је за физикуса Ђупријског округа, да би 1894. поново био постављен за управника Душевне болнице, на положај на којем ће остати све до 1911. године. Писани радови овог ерудите, хуманисте, визионара и полиглоте вршили су научни и едукативни утицај како у ускостручним медицинским круговима, тако и на подизање нивоа опште медицинске свести у ширим јавним оквирима. Најзначајнија дела др Јована Данића су: „О душевном болу”, „Санитетска реформа у Србији”, „Једна шетња кроз лудницу”, „О самоубиству”, „Алкохолизам и лудило”, „Нешто из хигијене љубави”, „Писма из Сицилије” [9].

Године 1902. др Данић је основао Друштво за сузбијање алкохолизма и именован је за његовог председника. Од 1897. до 1919. године био је уредник „Српског архива за целокупно лекарство”. Од 1896. године вршио је дужност председника Главног санитетског савета, а 10 година узастопно биран је за председника Српског лекарског друштва (од 1895. до 1905. године). У својству секретара Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела обилато помаже у састављању тадашњих санитетских закона [10]. Такође, под управом др Данића Душевна болница добија девет одељења са 180 постеља, историје болести стичу нов облик, а нозолошки ентитети се највећим делом подударају са терминологијом којом се служила тадашња европска психијатрија.

Током Првог светског рата др Данић се 1915. суочава са личном трагедијом – смрћу најстаријег сина, Димитрија, узрокованом пегавцем. Не издржавши напоре повлачења са српском војском, враћа се у Београд и прихвата се управе над Општом државном болни-

цом у Видинској улици (у згради у којој је данас смештено Српско лекарско друштво). Непосредно по постављењу бива ухапшен под оптужбом да у болници скрива четнике. Иако је био принуђен да током истражном поступка издржава нимало угодну притворску казну, и упркос томе да је пред војним судом напослетку ослобођен оптужби, бива депортован у злогласни Нежидер, у којем је након неколико месеци патњи и понижења дочекао коначно ослобађање. Последњу деценију живота провешће у недаћама и мукама, у борби за сопствену част. Непосредно пред смрт је аklamацијом изабран за првог председника Лекарске коморе Београда, Војводине и Срема [10].

ДР ВОЈИСЛАВ СУБОТИЋ МЛАЂИ

Др Војислав Суботић Млађи (1866-1922) (Слика 5), еминентни стручњак, практичар и теоретичар, личност је чија је друштвена активност у Црвеном крсту и Српском лекарском друштву умногоме снажно утицала на сазревање свести о значају оснивања Медицинског факултета у Београду. Пошто је случај хтео да у то време у Србији живе и рада два имењака – старији Јован беше син познатог књижевника Јована Суботића, оператор и први професор Медицинског факултета у Београду – психијатар и неуролог по старосном принципу добија надимак Млађи.

Након завршене гимназије учествује у српско-бугарском рату, када, суочен са људским патњама, доноси одлуку да постане лекар. Међутим, од 1885. године па надаље, убрајајући и онај 1914-1918. године, био је учесник је свих ратова. Медицину је студирао у Бечу, где 1892. стиче звање доктора целокупног лекарства. Као студент показује изразито занимање за судску психијатрију и већ 1891. године са немачког оригинала преводи и (са ауторовим одобрењем) штампа књигу „Хипнотизам” професора др Хајнриха Оберштајнера, у којој се посебна пажња посвећује клиничком и форензичком значају хипнотизма. Психијатрију је специјализирао у Паризу, код водећих стручњака тог доба – Крафт-Ебинга и Жана Шаркоа. По повратку у Србију бива распоређен на

СЛИКА 2. Др Лаза К. Лазаревић
FIGURE 2. Dr. Laza K. Lazarević

СЛИКА 3. Др Младен Јанковић
FIGURE 3. Dr. Mladen Janković

СЛИКА 4. Др Јован Данић
FIGURE 4. Dr. Jovan Danić

место секундарног лекара у Душевној болници, у којој ће бити запослен наредних 29 година. Доктор примаријус постаје 1907. године, што му је омогућило да од 1911. до краја живота у болници обавља функције управника.

Др Суботића су пре свега одликовали упорност и систематичност у раду. Аутор је више научних и стручних радова публикованих како у домаћим, тако и у страним часописима („Српски архив”, „*Medizinische Klinik*”, „*Jarbücher für Psychiatrie und Neurologie*”, „Јавор”, „Дело”, „Бранич”, ревија „Полицијски гласник”). По значају се из његовог опуса издвајају следећи наслови: „О убиству и силовању” (1866), „Лудило и симулација” (1897), „Емоције, лудило и злочин” (1898), „*Die Rusalien im Konigreiche Serbien* (Пусаље у Краљевини Србији)” (1902), „Убиство у лудилу са предумишљајем” (1912).

У својству изасланика српске државе подносио је запажене реферате на готово свим конгресима психијатара одржаним у то време. Ипак, др Суботић Млађи је увек био највише заинтересован за судску психијатрију. Сакупљао је и публиковао податке везане за разнолике судске случајеве, као и судскопсихијатријска мишљења Главног санитетског савета, чији је он био члан. Од 1902. године био је члан управе Српског лекарског друштва, најпре дугогодишњи секретар и благајник истовремено, а потом и председник, да би свега шест месеци по ступању на дужност поднео оставку.

Написао је је „Двадесетпетогодишњу историју СЛД” и „Педесетогодишњу историју СЛД”, штампао је зборник „Српски лекари и српске добровољне болничарке у ратовима с Турцима и Бугарима 1912. и 1913. године” и „Поменик погинулих и умрлих лекара и медицинара до 1922. године”. Рукопис његове књиге „Грађа за судску српску психијатрију”, будући да је неповратно изгубљен, никада није објављен.

У жељи да народу остане у спомени др Суботић је основао задужбину. Целокупно своје непокретно имање, које није било мало – кућу у Београду, у Таковској улици бр. 19, два неизграђана плаца у Београду и по један у Врњачкој Бањи и бањи Ковиљачи, као и сву до тада стечену готовину – дарује као легат Српском лекарском друштву, у циљу „помагања сиротих лекара у Краљевини Србији и њихових удовица, деце сирочади, и за образовање и школовање деце погинулих ратника у изучавању пољопривреде и заната, под условом да су српски поданици, без обзира које су вере или народности.”

Личне трагедије су обележиле и живот др Суботића. Јединац Лука, почетком рата ангажован у пољској болници, 1914. године умире од тифуса. Пет месеци након тога и супруга др Суботића је преминула. Последње године живота проводи у материјалној оскудици, а, не желивши да окрњи своју велику задужбину, своју другу породицу, супругу и две кћери, својом смрћу оставља незбринуте.

Стручност, професионални ентузијазам и лично залагање у ширењу знања обезбедили су др Војиславу Суботићу Млађем истакнуто место у историји наше психијатрије. Са правом се за њега може рећи да је био визионар, просветитељ, посвећени добротвор и лекар [11].

ДР ДУШАН СТОЈИМИРОВИЋ

Др Душан Стојимировић (1870-1955) (Слика 6), интерниста и психијатар, „бечки ђак”, десет година (од 1922. до 1932. године) је био управник Душевне болнице у Београду, у времену у којем је медицина у Србији доживела процват. Тада су се, наиме, најпознатији медицински часописи редовно читали, између осталог и због конкурентности међу српским лекарима руске, париске или бечке образовне провенијенције. Тек основани Медицински факултет у Београду због тога је стекао врло висок ранг. Др Стојимировићу је нуђено да постане предавач на факултету, али се он, иако је надгледао вежбе из психијатрије одржаване у Душевној болници, на то није одлучио сматрајући да ће стручни допринос пружити пре лечећи него подучавајући. У настојању да помогне студентима медицине, на коришћење им је предао болничку мензу, за чије потребе је годинама издавао лична новчана средства.

Крајем 1904. године о свом трошку поново одлази у Беч, овога пута на специјализацију у области интерне медицине код чувеног професора Најсера (*Neisser*). Годину дана касније, проширених и употпуњених знања враћа се у Србију и добија службу у Гроцкој, где ради до 1908. године, када се пријављује на конкурс за интернисту у Душевној болници у Београду. Наредне двадесет четири године, све до пензионисања, лекарске дужности обавља у Болници, најпре као секундаријус, потом као примаријус и, након тога, у својству управника, поставши у међувремену и специјалиста за душевне болести. Током фашистичке окупације своје хуманистичко деловање проширује изабављањем сународника из заточеништва, честим скривањем прогоњених у болници, њиховим лечењем и неговањем. Огромним личним напором успео је да одржи болеснике и болницу под својом заштитом. О томе је накнадно посведочио: „То заиста није било пријатно, јер је кроз те гладне и критичне године ваљало нахранити и одевати више стотина несрећних људи и жена, којима сам ја био лекар, хранитељ и у неку руку лични цивилни старатељ” [3].

Међу свим наставницима Неуропсихијатријских клиника Медицинског факултета Универзитета у Београду који су допринели развоју српске психијатрије посебно су се истакли проф. др Лаза Станојевић, проф. др Владимир Вујић, академик проф. др Јован Ристић.

ПРОФ. ДР ЛАЗА СТАНОЈЕВИЋ

Проф. др Лаза Станојевић (1883-1973) (Слика 7) специјализацију у области неуропсихијатрије завршио је у Бечу, на Клиници за живчане и душевне болести професора Вагнера Јаурега. Од 1918. године радио је у Душевној болници „Стењевац” крај Загреба. Са дужности управника те душевне болнице 10. октобра 1923. године прешао је на функцију првог директора новоосноване Клинике за живчане и душевне болести Медицинског факултета у Београду, на којој ће 1945. године дочекати пензију. Изабран је 9. маја 1922. године за ванредног професора неурологије

је и психијатрије Медицинског факултета у Београду. Његова пионирска улога првог управника, шефа катедре и васпитача употпуњена је великим бројем објављених научних радова. Реч је, заправо, о око педесет радова штампаних у иностраним часописима, разуђених по областима клиничке психијатрије и неурологије, судске психијатрије, социјалне психијатрије и експерименталне фармакопсихологије. Међу најзапаженијим су радови: „Уплив гастроинтестиналног обољења на расположење умоболних”, „Питање нистагмуса код табес дорзалиса”, „Самоубице у светлости криминалне психологије и психијатрије”, „Да ли се и колико хируршким путем може упливисати на шизофренију?”, „Како опада памћење код паралитичара?”, „Зашто управник душевне болнице треба и мора да буде само психијатар?”. Заслужно место добио је и у „Светској медицинској енциклопедији” издатој 1939. године у Лондону. Међу факултетским колегама проф. др Лаза Станојевић је био признат као врсни познавалац опште медицине, изврстан лекар, надарени предавач, плодан публициста у земљи и иностранству, и остао је уписан као један од утемељивача српске неуропсихијатрије [3].

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ВУЈИЋ

Проф. др Владимир Вујић (1894-1953) био је неуропсихијатар, универзитетски професор, члан САНУ (Слика 8а). Основну школу је завршио у Београду, а гимназију у Крагујевцу 1912. године. У Балканским ратовима (1912-1913) учествује као добровољац. Медицинске студије започиње у Паризу 1913. године, а по завршеној првој години наставља их у Бечу. У Првом светком рату учествује као лекар, да би из санитета пуковског превијалишта својеволно прешао у борбене редове суседног пешадијског пука. По завршетку рата, 1919. године, одлази у Праг на Карлов универзитет, где у току треће године студија ради на неуролошкој клиници професора Хашковеца, што вероватно касније утиче на његово опредељење за позив неуролога. На медицинске студије се, како је рекао сам рекао, „определио из инте-

ресовања и љубави према нервном систему и круни еволуције живих бића – људској психи.” Након завршетка студија, 1923. године, враћа се у Београд и приступа раду у Душевној болници на Губеревцу. Две наредне године проводи у Бечу, на клиници Вагнера Јаурега фон Паулуса, добитника Нобелове награде (1927) за лечење прогресивне парализе вакцином маларије. На тај начин је др Владимир Вујић у потпуности овладао знањем неурологије и психијатрије, али и познавањем говорног немачког, чешког и француског језика. Будући да је од стране колега препознат као оформљени стручњак и интелектуалац, године 1927. изабран је за асистента продекана на Медицинском факултету у Београду. У звање доцента произведен је 1931, ванредни професор је постао 1940, а редовни професор неуропсихијатрије 1946. године.

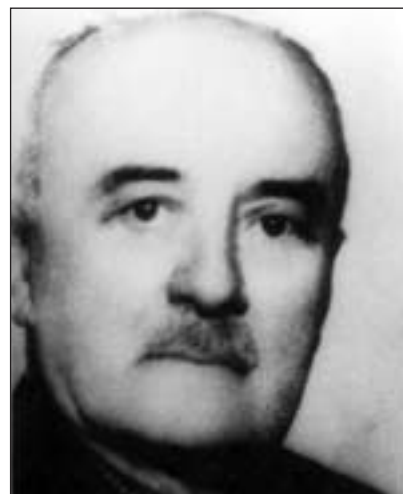
Др Владимир Вујић је био изванредно даровит посматрач, самосвојан иноватор и проницљив тумач патолошких појава. На тим је темељима изградио своју академску репутацију. Истраживачким радом почео је да се бави још 1921. године, док је као студент медицине радио на неуролошкој клиници у Прагу. Тада је објавио рад под називом „Синестезија халуцинираног гласа и виђење боје”, о појави која до тада није обрађена у литератури. Проблем оптичке перцепције годинама је истрајно изучавао и 1940. објавио рад о оптичким халуцинацијама у шизофренији. Истраживање спроведено оригиналним методом клиничког испитивања оптичких паслика код низа клиничких ентитета документовано је реферисао на конгресу француских неуропсихијатара 1946. године. Иначе, тих година је др Вујић, у светлу Бергсонове теорије о променама у нивоу психичке тензије и његове полемике са са Пјером Жанеом о тумачењима психастеније, описивао парадоксалне психичке феномене, као што су привидни пад малог предмета, поропсија, увељичавање и удаљавање предмета. Клинички значај откривања минималне патологије оптичких паслика на видним путевима огледао се у томе што је тај налаз могао да укаже на појаву тумора мозга или интракранијалне хипертензије различитог порекла. Ова открића Вујић је са др К. Левијем објавио у Базелу, у књизи *“Die Pathologie des*

СЛИКА 5. Др Војислав Суботић Млађи
FIGURE 5. Dr. Vojislav Subotić Junior

СЛИКА 6. Др Душан Стојимировић
FIGURE 6. Dr. Dušan Stojimirović

СЛИКА 7. Проф. др Лаза Станојевић
FIGURE 7. Prof. Dr. Laza Stanojević

optischen Nachbilder”. Вршећи у периоду 1930-1938. године истраживања у домену специјалне психијатрије, проучавао је феномен прогресивне парализе и први у свету објавио научни рад о нестајању суманутих идеја током процеса излечења. Познат по својим снажним патриотским осећањима, на једном од светских конгреса је бурно реаговао на излагање учесника који је тврдио да се хистерија јавља само још код примитивних Срба на Балкану, речима: „Господо, овде се вређа мој мали, али јуначки српски народ, а научна је истина је да је хистерија присутна у целој свету и да је на темељу њеног проучавања Фројд увео дубинску психологију и изградио психоанализу!”. Из истог периода потиче његова компаративна студија о учесталости прогресивне парализе код Срба и других народа, у којој је на научној основи побио тврђења која су – неетички, ненаучно и антихуманистички – категоријом заосталости окарактерисала целокупну етничку групуацију. Треба поменути и то да је 1941. године др Вујић одбио понуду команде фашистичких снага да буде градоначелник окупираног Београда.

Из широког спектра тема које је проучавао, по значају се истичу расправе др Вујића о афектима, у којима их он одређује као чиниоце свакодневног човековог понашања и разматра их у светлу њиховог удела у интерперсоналним комуникацијама. На научном скупу неуропсихијатара ФНРЈ одржаном 1949. године реферисао је о до тада непознатом појму за ову област – о такозваној афективној неподношљивости (интолеранцији). У научне доприносе др Владимира Вујића убраја се и увођење предметне наставе из психологије и психопатологије у образовне програме неуропсихијатријских студија.

Био је један од бољих познавалаца психоаналитичког учења, премда не и његов следбеник у пракси. Међу студентима и колегама професорима је остао упамћен по несвакидашњој предавачкој харизми. Његова надахнута предавања привлачила су не само медицинаре, него и студенте са других факултета, културне раднике и лаике. Она су послужила као основа за састављање монументалног уџбеника „Медицинска психологија са општом психопатологи-

СЛИКА 8б. Насловна страница штампаног предавања др Вујића
FIGURE 8b. Title page of Dr. Vujic's published paper

јом”, који се данас сматра каменом темељцем српске психијатрије.

Могло би се рећи да су преокупација др Владимира Вујић били етика и етичност, нарочито њихова заступљеност у науци. Пажљиво пратећи сва предавања у Српском лекарском друштву, безпоштедно је критиковао сва произвољна и нетачна тврђења. У том смислу је илустративан је његов рад „Поводом једног предавања о симулацији живчаних и душевних поремећаја”, штампан у „Српском архиву” на укупно 42 стране, у свесци 5-7 за годину 1934 (Слика 8б).

Бројни и разноврсни Вујићеви прилози клиничкој неурологији драгоцени су доприноси у контексту ондашњег корпуса знања из ове области. Још као млад

СЛИКА 8а. Проф. др Владимир Вујић
FIGURE 8a. Prof. Dr. Vladimir Vujic

СЛИКА 9. Проф. др Урош Јекић
FIGURE 8a. Prof. Dr. Uroš Jekić

СЛИКА 10. Проф. др Јован Ристић
FIGURE 8a. Prof. Dr. Jovan Ristic

лекар је 1925. године у истоименом раду описао парадоксално одвијање рефлексатрештања и конвергенцијоних тремора очних јабучица. Проучавајући Вестфал-Штимпелову псеудосклерозу (*Westphal, Strümpell*) уочио је постојање интенционог тремора и увео такозвану пробу кочења, при чијем извођењу настаје евидентан тремор прстију руку, који се сматра патогномичним дијагностичким предзнаком ове болести. Тих година др Вујић је међу првима у свету открио узрок познатој епидемији полинеурита код жена, тврдећи да је њен изазивач апиол, у то време распрострањено средство за побацивање. Изучивши проблеме енцефалита ствара метод „оглед са књигом”, којим се утврђују дијагностички знаци гашења аутоматских покрета руке као могући индикатори екстрапиримидних поремећаја. Пуних пет година је у жеку епидемија грипа трагао за енцефалитичким знацима, које је уврстио у монографију штампану у два издања на српском језику (1948 и 1951), познату под насловом „*Encephalitis larvata*”. На позив америчких неуролога, за споменицу Роберту Вартенбергу написао је исцрпан рад о својим истраживањима у домена ларвираних енцефалита. Године 1945. описао је два нова знака код менингитичких стања, касније названа „Вујићев феномени”. Међу експерименталним радovima др Владимира Вујића посебно се издваја „Студија о спавању у промени притиска ликвора”, којом је, у циљу откривања болести епилепсије мимо епилептичких напада, био обухваћен велики број клинички лечених болесника. Даља електроенцефалографска истраживања пружила су снажну подршку Вујићевим открићима, изнедреним из блиставог ума посматрача и неуморног истраживача, без употребе инструмената. Значајнија Вујићева дела су: „О симулацији живчаних и душевних поремећаја” (сепарат из „Српског архива за целокупно лекарство”, одштампан у „Привредном прегледу” у Београду 1934. године), „Психозе код Срба” (у „Српском архиву за целокупно лекарство”, свесци 4 за 1935), „О урачуљивости” (такође у „Српском архиву”, свесци 2 за 1936), „*Die Pathologie des optischen Nachbilder*”, (са коаутором К. Левијем, објављено у Базелу 1939), „*Encephalitis larvata*” (штампано у Београду и Загребу 1948. и 1951. године) и „Медицинска психологија и општа психопатологија” (први део уџбеника, Београд-Загреб, 1952).

Академик Владимир Вујић био је чврста, морална личност замашне ерудиције, горостас науке и учитељ без премца. Био је управник Неуропсихијатријске клинике Медицинског факултета у Београду од 1945. године до смрти, 1953, коју је на изванредан начин предвидео, казавши: „Не плашим се смрти, само ми је жао што ће ми прерана смрт отети још добрих десет година рада.” Клиника за психијатрију у Београду је с добрим разлогом понела име проф. др Владимира Ф. Вујића, утемељитеља неуропсихијатријске школе у нашој земљи [3, 14-16].

ПРОФ. ДР УРОШ ЈЕКИЋ

Проф. др Урош Јекић (1896-1980.) рођен је 19. децембра 1896. године у селу Паклењу, недалеко од Рашке (Слика 9). У родном месту је завршио основну школу,

а у Београду шест разреда гимназије. Ратни вихор однео га преко беспућа Албаније у Француску, где је заједно са групом ученика избеглих из Србије завршио седми и осми разред гимназије и матурирао. Студије медицине започео је у Бордоу одмах након положене матуре. Још током студија је испољио склоност ка истраживању проблема људске психе, па се и докторска теза „*Le cocodylate de saude a haute doses. Resultats therapeutiques dans les etats depressifs melancoliques*”, коју је одбранио 1923. године у Бордоу, управо њих и тицала. Професор Питр, истакнути психијатар из Бордоа, препознао је Јекићеву склоност и саветовао му да се посвети неуропсихијатрији.

Након повратка у земљу Јекић је у Општој државној болници у Београду 1924. започео специјалистичко усавршавање у области психијатрије. По положеној специјализацији, па све до 1945. године, радио је у душевној болници у Топоници, недалеко од Ниша. У њој је најпре радио као секундарни лекар, потом као примаријус, те као шеф одељења и најзад управник. У две деценије проведене у тој установи стекао је увид у усамљеност душевних болесника. Сматрао је да је пребивање у природи од суштинског значаја за оздрављење њихове психе, нарочито стога што једнолична болесничка одећа, сивило просторија у којима они бораве, монотонија живота који су принуђени да воде, све то слаби њихово интересовање за спољни свет и живот уопште. Знајући то, др Јекић је веровао да ће се оболели у окриљу природе освежити као што „влага прене сушом покуњене биљке”. Желео је да болеснике доведе у стање одговарајућих људских односа. У Топоници је створио велику економију на којој је примењивао радну терапију и тиме осмишљавао живот болесника. Недовољно је рећи да је др Јекић за оболеле људе имао разумевања. Пре би се могло заључити да је, посветивши живот њиховом оздрављењу и стављајући капацитете целокупне личности њима у службу, с њима остварио топли, људски, емотивни однос.

Неколико пута у току Другог светског рата окупатори и нишка полиција су хапсили др Јекића. У партизанима 1944. године гине његов 16-годишњи син јединац, а септембра исте године и он сам приступа народноослободилачком покрету. У првој послератној српској влади др Јекић бива постављен за министра здравља, а 1949. године почиње да ради на Неуропсихијатријској клиници Медицинског факултета у Београду. Исте године произведен је у звање ванредног професора Медицинског факултета при Катедри за неурологију и психијатрију. Године 1958. постаје редовни професор.

После смрти проф. др Вујића постављен је за управника Неуропсихијатријске клинике, и ту функцију је обављао до одласка у пензију 1968. године. Од 1948. године професор Јекић био је председник Црвеног крста Србије, од 1949. до 1954. председник Српског лекарског друштва, чији почасни председник постаје 1955. године. Био је дугогодишњи председник Судског одбора Медицинског факултета и председник Друштва за душевну хигијену Србије. У Светској здравственој организацији су активности др Јекића предузимане у циљу сузбијања алкохолизма и његова залагања за хуманизацију болничких психи-

јатријских установа била изразито цењена. Написао је велики број стручних и популарних радова о алкохолизму и одржао велики број предавања на Коларчевом универзитету. Заједно са својим сарадницима је много учинио на унапређењу судскопсихијатријске дисциплине и на повезивању органа правосуђа са психијатријском струком. Преминуо је 1980. године и сахрањен у Београду [3, 5, 17].

ПРОФ. ДР ЈОВАН РИСТИЋ

Проф. др Јован Ристић (1912-2001) (Слика 10) је од раног детињства показивао занимање за лекарски позив, а још тада га одликовала хирургима својствена мануелна спретност. Основну школу је завршио на источном Врачару, матурирао је у Трећој мушкој гимназији, а студије медицине завршио 1937. године у Београду. Током студија се у раду са ментором, професором др Рихардом Буријаном, посебно бавио проблематиком физиологије јетре. Године 1938. као волонтер приступа Неуропсихијатријској клиници, а већ наредне одлази у Париз на специјализацију код проф. Гијана (*Guillan*). Специјалистички испит из неуропсихијатрије положио је 1941. године, пет година касније бива изабран за доцента при Катедри за неуропсихијатрију, а реизбор за исто звање уследио је 1948. године. Након похађања шестомесечног курса у Лондону, 1951. године уводи електроенцефалографију у клиничку праксу. У звање ванредног професора уведен је 1954. године, а у звање редовног професора Медицинског факултета 1962. године.

Едукативна, научна и стручна делатност Јована Ристића значајна је у многим подручјима педагошког, научног и стручног ангажовања и стваралаштва. Научни допринос професора Ристића најпре се огледа у радовима посвећеним анализи инфективних обољења централног нервног система са типичном симптоматологијом и прогресијентним током, који су плод вишегодишње сарадње са дојајеном српске медицине, академиком Кочом Тодоровићем. Ову инфективну патологију карактерисала је инфекција која је захватала цео невракс и тиме се повећавала стопа смртности. Професор Ристић је инсистирао на редовној сарадњи са специјализованим патолозима и патохистолозима, предложивши такву таксономију која омогућава брзу реакцију клиничара, патолога и лекара опште медицине. Његово богато искуство и бројни радови из ове области дали су пуно право онима који су га сматрали најбољим познаваоцем и пиониром у домену неурологије. Др Ристић је руководио организацијом низа неуролошких семинара у Српском лекарском друштву и био је једини члан европског и француског Неуролошког друштва са подручја бивше Југославије.

Премда су данас неурологија и психијатрија две засебне дисциплине у области неуронаука, професор Ристић се, мада су јавности мање познати његови доприноси у психијатријском домену, у обема једнако добро огледао. Као млади специјалиста неуропсихијатар, у времену у којем је половина психијатријских болесника боловала од прогресивне и табо парализе и лу-

етичне инфекције централног нервног система, први је у нашој земљи изводио индоклон и кардијазол шокове, пиретотерапију тифусном, а потом и маларичном вакцином. На задивљујући начин је у амбулантним условима изводио субокципиталне пункције ликвора, а у лабораторији је прегледе обављао лично он. У то време пожртвованог рада у психијатрији, лечење схизофрених спроводило се искључиво инсулинском терапијом и блок-терапијом (комбинација инсулина и електрошока). Сем саме технике рада озбиљан ризик по животе пацијената представљале су такозване накнадне коме које су се јављале у вечерњим часовима. Такве се компликације нису могле кориговати без личног ангажовања професора Ристића.

Пошто је уживао углед врсног клиничара, професор Ристић је деценијама био незаобилазан члан свих државних конзилијума на југословенском нивоу. Као еминентни предавач небројено пута је гостовао на другим факултетима и јавним трибинама. Све што је написао од трајне је важности за науку, струку и историју српске медицине, неурологије и психијатрије. Треба свакако поменути и његово дело „Медицина и друштво”, које у виду филозофско-поетског трактата дидактички и са мером предочава широко енциклопедијско знање овог првака медицине. Први уџбеник за потребе Катедре за психијатрију Медицинског факултета рецензирао је, педантно и креативно како је само он то умео, управо академик проф. др Ристић, исто онако како је предано и са брижљивом, истанчаном оштроумношћу прилазио сваком магистеријуму или докторској дисертацији.

Проф. др Јован Ристић изабран је за дописног члана Српске академије наука и уметности 1965, а за редовног члана 1976. године. Био је члан председништва Савеза лекарских друштава СФРЈ, председник Подружнице лекара града Београда, директор Неуропсихијатријске клинике. Важио је за снажну личност истанчаног моралног осећања, ерудиту блиставог ума који је својим деловањем обележио XX век у српској медицини. Остаће упамћен као дојајен српске неуропсихијатрије [18].

* * *

Први наш војни неуропсихијатар, др Јордан Ташић, специјализирао је у Бечу (1931-1932) код Вагнера Јаурега, и по повратку постао и први начелник Одељења за живчане и душевне болести Главне војне болнице, које је у то време располагало са 60 постеља намењених искључиво војним лицима [12]. Први неуропсихијатри који су специјалистички испит положили пред југословенском комисијом (којом је, том приликом, 1938. године, председавао проф. др Радослав Лопацић) били су проф. др Немања Вурдеља и др Звонимир Сушић [13].

ЗАХВАЛНИЦА

Аутор користи прилику да Заводу за заштиту споменика културе града Београда захвали на помоћи у изради овога рада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ristić J. Savremena medicina – grana medicinske nauke. *Engrami* 1980; 2(3):7-13.
2. Mihailović V. Iz istorije saniteta u obnovljenoj Srbiji od 1804-1860. Beograd; 1951.
3. Milovanović S, Milovanović D. Razvoj srpske psihijatrije od srednjeg veka do početka Drugog svetskog rata. *JAMA Srbija i Crna Gora* 2005; 1(3):301-5.
4. Ruvidić Ž. Jedanaest godina rada unutrašnjeg odeljenja Glavne vojne bolnice – od 1922. do 1932. godine zaključno. *Vojnosanitetski glasnik* 1934; 2:641-88.
5. Kanjuh V, Pavlović B, Laza K, Lazarević (1851-1890). Život i delo srpskih naučnika. Beograd: SANU; 1998. p.1-32.
6. Kanjuh V, Pavlović B. Nova bibliografija stručno naučnih medicinskih radova Laze K. Lazarevića (Pregled 78 radova). *Odeljenje medicinskih nauka. Glas SANU* 2002; 46:37-51.
7. Milovanović S, Milovanović D, Laza K, Lazarević, pisac, lekar i naučnik. *Engrami* 2002; 24(1):5-10.
8. Lešić A, Bumbaširević M, Laza K, Lazarević – književnik i lekar (1881-1890). *Srp Arh Cel Lek* 2005; (1-2):106-9.
9. Pavlović B. Istorija srpske medicine. Beograd: Javno preduzeće službeni list SRJ, Svetovid 2002; p.157-9.
10. Dimitrijević B. Prvi srpski neuropsihijatar bio naš prvi lekar koji je pisao vukovski: čestiti veliki Jovan Danić. *Zadužbina* 2005; 9(72).
11. Mikić S, Marjanović M. Život i delo dr Vojislava Subotića – Mladeg, prvog srpskog sudskog psihijatra. *Engrami* 1992; 14(2-3):89-97.
12. Preradović M, Špirić Ž, Radovanović M. Sedamdeset godina psihijatrijske službe Vojske Jugoslavije. In: Preradović M, Raičević R, Špirić Ž, editors. *Sedamdeset godina Vojne psihijatrijske službe*. Beograd: Javno preduzeće PTT Srbija; 2002. p.7-10.
13. Dragović M, Milovanović S. Jubilej prof. dr Nemanje Vurdelje. *Engrami* 2004; (3-4):7-8.
14. Jekić U, Vladimir Vujić. *Srp Arh Celok Lek* 1952; 12:1191-4.
15. Ristić J. Naučni rad Vladimira Vujića. *Srp Arh Celok Lek* 1952; 12:1194-9.
16. Milovanović D. Akademik Vladimir F. Vujić. In: Milovanović D, editor. *Nastava neuropsihijatrije na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Katedra, klinike i insituti*. Beograd: Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu; 2006. p.11-20.
17. Jekić B, Profesor dr Uroš Jekić. In: Milovanović D, editor. *Nastava neuropsihijatrije na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Katedra, klinike i insituti*. Beograd: Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu; 2006. p.21-2.
18. Milovanović D, Sećanje: Akademik Jovan D. Ristić. *Srp Arh Celok Lek* 2004; (9-10):374-6.
19. Maksimović B. *Urbanizam u Srbiji*. Beograd; 1938.
20. Danić J, Cvijetić M. *Duševne bolesti u Srbiji. Statistika bolnice za duševne bolesti za period 30 godina 1861-1890*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije; 1895.

THE FIRST PSYCHIATRISTS IN SERBIA

Srđan MILOVANOVIĆ

Institute of Psychiatry, Clinical Center of Serbia, Belgrade

ABSTRACT

Founders of modern Serbian psychiatry came from the first psychiatric hospital named "Home for the lost minded" established at Guberevac, Belgrade, in 1861. The physicians were Laza K. Lazarević, Dr. Mladen Janković, Dr. Jovan Danić, Dr. Vojislav Mlađi Subotić and Dr. Dušan Stojimirović. At first, Clinic for Psychic and Mental Disorders was located at Guberevac, where Vladimir Vujić worked as an assistant lecturer of psychiatry. First professors of the University of Belgrade were Dr. Laza Stanojević, Dr. Vladimir Vujić, Dr. Uroš Jekić, and Dr. Jovan Ristić. They actively contributed to changes in psychiatry, fol-

lowed mental-hygienic attitudes and were holders of progress and humanization in psychiatry.

Key words: Serbia; psychiatry; psychiatrist

Srđan MILOVANOVIĆ
 Institut za psihijatriju
 Klinički centar Srbije
 Pasterova 2, 11000 Beograd
 Faks: 011 2645 543
 E-mail: dr.srle@eunet.yu